Катерина Жадько

Особистісні якості викладача вищих навчальних закладів України (ментальна характеристика)

Організація навчально-виховного процесу у ВНЗ передбачає вирішення питання кадрового потенціалу, якісного складу професорсько-викладацького колективу. Адже всіма чинними законами про освіту ми задекларували гуманістичну спрямованість освітньої діяльності в Україні. Ціла низка Законів України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» свідчить про посилений інтерес до освіти та необхідність її реформування. Як посилений інтерес до освіти, так і необхідність її реформування пояснюються низкою причин. По-перше, освіта пов'язана з усіма сферами суспільного життя, у тому числі економічною, політичною, духовною, культурною тощо, які, у свою чергу, безпосередньо впливають на освіту. Так, стан економіки визначає матеріальну базу освіти, впливає на її зміст у плані структури і вибору досліджувальних дисциплін, диктує вибір спектра спеціальностей і професій, що будуть потрібні суспільству. Наприклад, у СРСР в 1950–1960 роках активно розвивали технічні спеціальності, оскільки відновлювали зруйноване війною народне господарство, житловий фонд, а також у зв'язку з політичним станом посилено розвивали військово-промисловий комплекс. Нині, після зміни соціально-економічної ситуації в Україні, великим попитом на ринку праці користуються не стільки технічні, скільки фінансово-економічні, юридичні спеціальності, менеджери, лінгвісти іноземних мов, знання і навички яких необхідні у зв'язку із створенням спільних підприємств і виходом вітчизняних господарників, підприємств на міжнародний рівень та контактами з іноземними партнерами. Система освіти не вільна і від політики: залежно від того, який режим у суспільстві – демократичний чи тоталітарний – «відкрите» чи «закрите» суспільство, формується і відповідна система освіти. Соціокультурне середовище впливає на освіту через релігію і моральні цінності суспільства, сім'ю, традиції, звичаї, належність до певного соціального прошарку, ціннісні орієнтації лідерів громадської думки, їхні психологічні установки.

Суспільство теж залежить від освіти, тому що вона впливає на його функціонування та розвиток. Від рівня освіти залежить якість трудових ресурсів, людський потенціал, адже інтелектуальний розвиток суспільства впливає на спрямованість і глибину розвитку економіки. Чим вище людський капітал, тим більше підстав для розвитку отримує наука, політика, культура, мистецтво та інші різновиди людської діяльності. Набуття та підвищення людського капіталу безпосередньо залежить від рівня освіти. Забезпечення високого рівня освіти – основна умова нарощування інтелекту нації, її самостійності й конкурентоспроможності на світовому ринку. Освіта нації – основний соціальний капітал. Не випадково в Комюніке голів держав і урядів країн «групи восьми», прийнятому в Кельні 20 червня 1999 р., є соціальний розділ «Інвестиції в розвиток людини», де увага зосереджується на підвищенні можливостей індивіда, розвитку новаторського мислення, професійній і культурній мобільності. «Базова освіта, професійно-технічна підготовка, академічні кваліфікації, безперервне підвищення професійних навичок і знань відповідно до потреб ринку праці, а також підтримка розвитку творчого мислення мають дуже важливе значення для визначення напряму економічного і технічного прогресу, просування до створення суспільства знань. Змолоду забезпечують також розвиток особистості, сприяють формуванню відповідальної громадянської позиції і залученню людей до суспільного життя»[1]. Стан економіки визначає матеріальну базу освіти, впливає на її зміст, і, безумовно, на якісну характеристику колективу освітнього закладу. На вузівських викладачів покладено досягнення головної мети української системи освіти – «створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України». Це проголошено в «Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті».

Тому кожна лекція у ВНЗ має нести в собі елементи формування такої особистості. Адже студенти очима своїх викладачів сприймають навколишній світ, а тому особистість педагога, його світогляд, його мораль, культура, інтелект відіграють важливу роль у гуманізації освітнього процесу. Викладачі вищих навчальних закладів України…Які вони в своїй цілісності? Які завоювання та проблеми характеризують їхній збірний портрет? Маючи значний досвід науково-педагогічної діяльності, спробуємо інтегрувати особистісні якості викладача ВНЗ з огляду на українську ментальність.

Як і вся українська нація, викладачі «Вишів» – надзвичайно працьовиті люди. Станом на 2001 р. в Україні на кожну тисячу населення учених було більше, ніж у Франції, Великобританії, Данії, Нідерландах, Чехії, Литві, Латвії, Угорщині[2].

У червні 1999 р. у Болоньї (Італія) міністри освіти 29 європейських країн, у тому числі й України, підписали «Декларацію про Європейський регіон вищої освіти». Заходи щодо досягнення цілей, розроблених у Болонській декларації, заплановані на короткий термін і мають закінчитися не пізніше, ніж за перші десять років нового тисячоліття. Українські викладачі професійно сприйняли зміни в системі вищої освіти. Озброївшись нормативними документами, оволоділи методикою кредитно-модульної системи, створили нові програми під нові дисципліни, здійснюють нові кроки в системі реформування освіти – вступ до ВНЗ за результатами тестування.

А надалі стоять нові складні завдання: освоєння тих навчальних дисциплін, які є пріоритетними в студентських аудиторіях. Рівень освіти визначає соціальний статус особистості, що, за М. Вебером, складається з трьох величин: рівня освіти, рівня кваліфікації і рівня навичок. Освіта є набутим статусом особистості. Чим вище освіта, тим ймовірнішим є набуття більш високого соціального статусу. Вона впливає на статус особистості в суспільстві, задоволеність життям, соціальними умовами і, навіть, на її самопочуття. Отже, ці всі рівні притаманні людям, які навчають студентів. А далі – ще вагоміше випробування на професійність – вибір студентами не тільки предмета, а й викладача, який цей предмет буде їм викладати. А це означає, що процес глибокого самовдосконалення викладача, його здатність бути «на хвилі» в науково-освітянському просторі – пряма вимога часу. Саме завдяки оцій головній ментальній рисі українців – працьовитості, наші викладачі з честю здолають ці завдання. Але, на нашу думку, при помірній завантаженості викладача. Якість, а

не кількість – ось та проблема, яка нині існує. Не може жива людина (навіть високий професіонал) якісно виконувати майже тисячу годин на рік аудиторного навантаження. Така «мірка» встановлена в нинішніх вищих навчальних закладах України. Тобто, це виливається, практично, в 3–4 пари на день. Це ті ж 6–8 годин робочого часу на день, як і для інших кваліфікацій невикладацького характеру. Але година за кафедрою з «віддачею мозку, емоцій і голосу» не рівноцінна годині за робочим столом, комп'ютером чи прилавком. А після аудиторного часу протягом робочого дня у викладача продовжується праця по підготовці до занять (конспекти лекцій, практичних занять, розробка методичного забезпечення, написання наукових праць, перевірка студентських робіт, робота над обов'язковою документацією і т. п.). Це все здійснюється за рахунок особистого часу. Постає питання: так, ми, викладачі, загартовані і тягнемо цього воза терпляче, мовчки і гідно, але чому економія коштів в освіті відбувається за рахунок здоров'я професорсько-викладацького складу «Вишів»? Невже інших ресурсів не існує?

Отже, у зв'язку з тим, що Україна взяла курс на розвиток економіки й інтеграцію до європейської співдружності, освіта має відповідати світовим стандартам. Відповідно до європейських стандартів, освіченою є людина, яка оволоділа не лише професією, а й п'ятьма європейськими мовами; комп'ютером; демократичним світоглядом і фундаментальною культурою. Незважаючи на зміст навчання, навіть на його тривалість, Україна поки що далека від рівня ряду показників, властивих економічно розвинутим країнам. Так, показник середньої кількості років навчання, що характеризує рівень освіти в США, становить 13,6 років, у Японії – 14,6 років. В Україні цей показник у 1992 році досягав 10,5 років, а в 2001 р. – вже тільки 9,8 років[3]. Рівень розвитку сучасної економіки, високі технології, розвиток ринкових відносин, комп'ютеризація виробництва вимагають більш досконалого освітнього рівня трудових ресурсів.

Українці в усі віки славились на весь світ особливими здібностями: талан до розуму, талан до мудрості, талан до мистецтва, талан до винахідництва і т. п. Українські викладачі, як діти своєї нації, проявляють чудеса талановитості. При дефіциті книг в країні (менше однієї книги на одного українця видається на рік), при їх неймовірній вартості, при недосконалості матеріалу в підручниках, наші викладачі дають глибокі фундаментальні знання з програмних дисциплін. Адже українські студенти на високому рівні конкурують із зарубіжними, а нерідко й перемагають в різних конкурсах, конференціях, тренінгах. Викладачі – творчі люди. Кожне заняття перед аудиторією студентів – це прояв особистісних якостей викладача: відкритість, майстерність, внутрішня привабливість, зовнішність. Комплекс цих рис має бути у кожного українського викладача вищих навчальних закладів. Інакше викладацька праця – не для нього. Ті, що працюють – варті, на нашу думку, всіляких заохочень. Це і матеріальні винагороди (які чомусь зникли в «царині» ВНЗ), а також нагороди адміністративні (подяки, грамоти, медалі, ордени). Якось так склалось, що педагог через свою природну сором'язливість, відпрацювавши 20–30–40, а нерідко і більше років за кафедрою, не дозволяє собі нагадати керівництву про отримання заслуженої відзнаки, а керівництво успішно «забуває» людину вчасно нагородити, привселюдно подякувавши за самовіддану працю. Це ті крихти наснаги на майбутню віддачу «всього себе без останку». То чому ми такі інертні при управлінні людьми? Показник якості професорсько-викладацького складу ВНЗ – це кількість кандидатів наук, докторів, їх науковий стаж? Чи може ще і лауреатів різних премій, заслужених працівників освіти, володарів орденів і медалей?

Українські викладачі – щирі, добрі, милосердні, гостинні люди. Не забуваймо сказати, що це риси нашої української ментальності. Тому ми, в першу чергу, – батьки нашому студентству, наставники, одним словом, вчителі життя. Студенти беруть від викладача не лише певний обсяг знань, а й багатство душі носія цих знань.

Гуманізація освіти поставила в центр роботи педагогічних колективів навчальних закладів формування і виховання особистості, тому що саме освіта є тим соціальним інститутом, де після сім'ї відбувається подальша соціалізація особистості. Виховати гідних громадян України, патріотів, які люблять свою Батьківщину, прагнуть, не шкодуючи сил, примножувати багатства країни, прикрашати свою землю і захищати її природне середовище – ось таким є завдання освіти, що зобов'язане забезпечувати й безперервність виховання. Тому кожен урок у школі, кожна лекція у ВНЗ має нести в собі елементи формування такої особистості. Не можна не погодитися з думкою П. Таланчука, який сказав: «Коли виховання падає, суспільство постає перед загрозою тотальної розбіжності. Уже в давнину говорили, що знання має бути передане тільки учням з певним запасом моральності, інакше зло в суспільстві примножується… Насамперед потрібно духовно вилікувати людину. Культура не може бути без знання історії, філософії, мистецтва, як без знань етики»[4].

Технічний прогрес, що торкнувся всіх країн світу, сприяє глобалізації освіти, тому що людський ресурс став новим параметром конкурентоспроможності підприємств. Посилення конкуренції в умовах зростаючої глобалізації висуває системі освіти щоразу серйозніші вимоги: 1) забезпечення безперервної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; 2) рентабельне використання її у постійно змінюваних умовах ринкової економіки; 3) необхідність дати майбутньому працівнику широку освіту, включаючи знання у сфері підприємництва, щодо вирішення кризових ситуацій, маневреності у виборі напряму розвитку виробництва, складання стратегічних планів і відповідного конструювання трудових колективів; 4) навчання кадрів навичкам сприйняття нових знань, що будуть потрібні для виконання конкретної роботи в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Це означає, що в освітян має бути внутрішня готовність до удосконалення. Удосконалення своїх знань, майстерності, методики викладання. На жаль, система післядипломної освіти охоплює керівні кадри освіти і вчителів середньої ланки освіти. Викладачів ВНЗ не «підвищують» ні в міських (або обласних) інститутах підвищення кваліфікації, ні в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти. Тобто, викладацький склад «вишів» використовує власний потенціал, всі можливі варіанти самоосвіти. В тому числі, і науково-теоретичні та науково-практичні конференції. Це, на нашу думку, найважливіший і найвагоміший напрям на сучасному етапі розвитку науки і освіти – підняття рівня кваліфікації.

Сучасний підхід до освіти немислимий без упровадження сучасних комп'ютерних технологій навчання, нових ефективних форм і методів організації всього навчально-виховного процесу. У системі освіти ми наближаємося до серйозних революційних перетворень. Заочна освіта майже практично себе вичерпала, вечірнє навчання та-

кож не має підтримки в більшості навчальних закладів. Їм на заміну приходить дистанційне навчання, що передбачає входження в систему внутрішніх європейських і світових університетів. Навчаючись в одному з таких дистанційних центрів, можна вивчати курси у вищих навчальних закладах інших країн. Це дасть змогу одержати диплом віртуального університету іншого навчального закладу, сертифікованого і визнаного у всьому світі. Адже не секрет, що майже усі українські дипломи за кордоном не визнаються. Але якщо програміст за рік – півтора може підтвердити «наш» диплом на Заході, то економісту, психологу буде потрібне додаткове навчання ще протягом десяти років.

Створення телекомунікаційної інфраструктури, забезпечення навчальних закладів комп'ютерною технікою, впровадження масових програм навчання є невід'ємною складовою реалізації загальнонаціональної програми інформатизації навчального процесу. Використання інформаційних технологій і, насамперед, можливостей мережі Інтернет має бути доступним максимально широким верствам населення України, особливо підростаючому поколінню. І якщо наша країна зорієнтована на побудову відкритого суспільства, на інтеграцію у світове співтовариство, то стимулом у розвитку інформаційних технологій може бути їхнє впровадження, насамперед, у сфері науки й освіти.

Зрозуміло, що йти в ногу з часом, засвоїти сучасні інформаційні технології – завдання викладацького складу освітніх закладів. Вирішення цих завдань – в бажанні втілити в життя нові парадигми. Молодий склад науковців вітчизняного освітянського простору – гідні конкуренти західним колегам в створенні потужної інформаційної бази навчального процесу у ВНЗ.

Вчитель традиційно був шанованою людиною в будь-якому суспільстві, тому що був джерелом знань і мудрості. Якщо він авторитетний для молоді, то стає для неї не просто вчителем, а й наставником, товаришем і порадником.

Учителем може бути тільки та людина, яка досягає високого морального і духовного рівня. «Учитель – той, хто поширює мораль, викладає знання, пояснює правду, – стверджував Конфуцій. Наш Г. Сковорода власним принципом показував, як жити морально і навчати цьому інших. Це, свого роду, певна свобода дій. І тому не можна сковувати новаторство педагогів, не можна без кінця контролювати і забороняти, створювати піраміду обов'язкових непотрібних паперів, що відволікають викладача від живого спілкування, від творчості, від свободи.

Таким чином, правильно організований у ВНЗ навчально-виховний процес, який враховує особливості сучасної діяльності професорсько-викладацького складу, буде сприяти формуванню особистості майбутнього фахівця, що відповідає потребам України XXI століття.

[1]Таланчук П. Образование должно служить средством развития человека // Зеркало недели. – 2003. – № 49. – С. 16. [2]Україна в цифрах. – К., 2002. – 102 с. [3]Піддубний В. А. Освіта в Україні: тенденції розвитку. – К., 2001. [4]Таланчук П. Образование должно служить средством развития человека // Зеркало недели. – 2003. – № 49. – С. 16.

Світлана Кагамлик

Концепції світобачення українських церковних діячів ранньомодерного часу

Кожній з епох людської історії властива своя система світобачення, яка знаходила своє відображення в писемних і мистецьких пам'ятках. Свою систему поглядів на суспільство та місце в ньому створили і українські мислителі раньомодерного часу, якими були здебільшого церковні ієрархи і настоятелі – керівники церковних структур як на території українських земель, так і в Росії та Білорусі. При своєрідності світоглядних концепцій кожного із них, їм, як представникам київської могилянської академічної школи, притаманна певна схожість підходів, яка знайшла своє втілення у їхньому творчому доробку.

Концепції світобачення українських церковних діячів можна розглядати у декількох площинах – з одного боку, аналізуючи їх творчий доробок – філософські, богословські і проповідницькі твори, які значною мірою досліджені, особливо якщо це стосується найвідоміших особистостей в історії Церкви – Йоаникія Галятовського, Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, Стефана Калиновського, Григорія Кониського та ін.; з іншого – прослідковуючи матеріали приватного характеру, зокрема таких маловідомих джерел, як листування та духовні заповіти.

Слід зазначити декілька аспектів історико-соціального та філософсько-світоглядного характеру, які вплинули на формування поглядів вищого українського духовенства зазначеної доби. З одного боку, складність суспільно-політичного життя, нестабільність політичної ситуації в країні (особливо це стосується гострих внутрішніх міжусобиць і військових конфліктів доби Руїни), зростаюча російська державна присутність і різнорідна реакція на неї. На думку О. Оглоблина, «московська політична домінація перед очима київських і чернігівських інтелектуалістів (там були головні українські культурні осередки тої доби) була фактом, що мав свій вплив на їхню уяву і думку, формуючи там певні москвофільські (в дусі російської імперіяльности) думки і концепції, або викликаючи почуття ідейного спротиву московській навалі на відроджене Хмельниччиною українське державне й культурне життя, або іноді навіть створюючи своєрідну, майже неймовірну, а тому й мало зрозумілу для нас, синтезу всіх цих думок, концепцій і почувань»[1]. З іншого боку, своєрідність українського бароко, що витворилося як запізнілий наслідок західноєвропейських впливів на духовно-мистецьку сферу суспільства, позначилося на суті і формі творчості тогочасних українських мислителів, наповнивши логіку їх філософського мислення різноплановою символікою і алегоріями. Водночас їм властивий релігійно-науковий і богословсько-філософський синкретизм, що походив від властивого для доби бароко поєднання в одному цілому елементів духовного і світського.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговують твори українських проповідників як специфічний вид богословської літератури. Саме в них найчастіше звучать соціально-філософські ідеї, які відображали тогочасні погляди на світ і суспільство. На відміну від ортодоксального християнства раннього середньовіччя, яке розглядало світ як втілення зла і ворожості до Церкви, твори українських проповідників ранньомодерного характеризуються відкритістю, гуманістичним змістом і зверненням до проблем сучасності. Так, на творах одного з найвідоміших